

Кафедра прав людини, міжнародного та європейського права

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теорія держави і права

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	29 Міжнародні відносини
Спеціальність	293 Міжнародне право
Освітня програма	Міжнародне право
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	українська

Київ – 2020

Робоча програма навчальної дисципліни «**Теорія держави і права**» для здобувачів вищої освіти галузі знань **29 Міжнародні відносини** спеціальності **293 Міжнародне право** освітньої програми **Міжнародне право**.

Розробник: Форостюк О. Д. доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри прав людини, міжнародного та європейського права.

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні *кафедри прав людини, міжнародного та європейського права* протокол № 1 від 28 серпня 2020 року

Завідувач кафедри Гончаренко Сергій Владленович, кандидат юридичних наук, професор

Схвалено Науково-методичною радою Академії адвокатури України

Голова науково-методичної ради професор Гончаренко С.В.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС - 8	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин - 240	1	1
Кількість модулів - 2	Семестр:	
для денної форми навчання:	1-2	1-2
аудиторних - 120	Лекції:	
самостійної роботи студента - 120	80	14
Вид підсумкового контролю: залік та екзамен	Практичні (семінарські):	
	40	8
Форма контролю:		
поточний, модульний, підсумковий семестровий		
	Самостійна робота:	
	120	

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни *«Теорія держави й права»* є з'ясування місця і ролі теорії держави і права в системі правових наук, впливу цієї дисципліни на формування системи знань у здобувачів Академії адвокатури України.

Завданнями навчальної дисципліни полягають в тому, щоб дати загальні поняття держави і державного устрою, форм державного правління, різних політичних систем і течій, механізмів і форм реалізації норм права, правосвідомості і правової культури, механізму правового регулювання.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Загальні компетентності	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, застосовувати знання у практичних ситуаціях, знання та розуміння професійної діяльності. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації, в тому числі «великих даних» (big data), з різних джерел із дотриманням етичних та правових норм у поєднанні з навичками використання новітніх інформаційних і комунікаційних технологій. Здатність працювати як автономно, так і у команді. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), соціально відповідально та свідомо. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності, здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми. Здатність діяти у навчальних і професійних ситуаціях відповідно до принципів академічної доброчесності та професійної етики, а також оцінювати поведінку інших із цих позицій.
Фахові компетентності	Здатність використовувати базові методи дослідження держави і права при виконанні професійних задач, встановлювати історичний контекст норм і режимів,

	формулювати юридичні питання в абстрактно-теоретичному рівні. Вміння характеризувати основні проблеми класичної і сучасної філософії, правової епістемології.
--	---

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вивчення навчальної дисципліни «Теорія держави і права» передбачено на першому році здобуття першого (бакалаврського) освітнього рівня, а отже, не потребує попереднього опанування інших освітніх компонентів у межах освітньої програми.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «**Теорія держави і права**», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Мислити абстрактно й аналітично, синтезувати загальні знання з теорії держави і права.	ПРН-1
Демонструвати володіння загальнотеоретичними поняттями і категоріями теорії держави і права, орієнтуватися в основних засадах сутності, походження та цивілізаційного призначення права; розуміти базові теоретико-правові підходи, на основі яких здійснюється тлумачення та застосування норм і принципів права, та визначати тенденції його розвитку.	ПРН-2
Працювати з історичними науковими джерелами, аналізувати їх та узагальнювати у відповідності до наукових критеріїв, використовувати базові методи історії при виконанні професійних задач, формулювати юридичні питання в абстрактно-теоретичному рівні.	ПРН-3
Дискутувати з юридичних питань на високому рівні, бути коректним до представників іншої точки зору, виявляти сильні та слабкі сторони чужої аргументації.	ПРН-12
Демонструвати навички письмової та усної комунікації, фахово використовувати юридичну термінологію	ПРН-16
Діяти у навчальних і професійних ситуаціях етично та свідомо, відповідно до принципів академічної доброчесності та професійної етики, розуміти власну відповідальність за свої дії як у професійному розрізі, так і в загальносуспільному.	ПРН-18

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «**Теорія держави і права**»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Уміння аналізувати та синтезувати загальні знання з теорії держави і права.	ПРН-1
Уміння оцінювати значення загальнотеоретичних понять і категорій теорії держави і права, основних засадах сутності, походження та цивілізаційного призначення права, базових теоретико-правових підходів; здійснювати тлумачення та застосування норм і принципів права, визначати тенденції його розвитку.	ПРН-2
Здатність аналізувати та критично осмислювати наукові джерела, узагальнювати у відповідності до наукових критеріїв, використовувати базові методи історії при виконанні професійних задач, формулювати юридичні питання в абстрактно-теоретичному рівні.	ПРН-3
Вміння аналізувати, синтезувати, оцінювати значення юридичних явищ, дискутувати з юридичних питань на високому рівні, бути коректним до представників іншої точки зору, виявляти сильні та слабкі сторони чужої аргументації.	ПРН-12
Вміння застосовувати навички комунікації, фахово використовувати юридичну термінологію для вирішення завдань подальшого навчання за освітньою програмою та професійної діяльності	ПРН-16
Вміння діяти у навчальних і професійних ситуаціях етично та свідомо, відповідно до принципів академічної доброчесності та професійної етики, розуміти власну відповідальність за свої дії як у професійному розрізі, так і в загальносуспільному.	ПРН-18

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: виступи на семінарах, участь у дебатах з важливих й актуальних тем, написання модульної контрольної роботи.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: заслуховування виступів у ході проведення семінарських (практичних) занять; опитування у ході проведення лекційних занять.

Форма модульного контролю: письмова (написання модульної контрольної роботи).

Форма підсумкового семестрового контролю: усний залік та екзамен.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне оцінювання та самостійна робота I семестр										Модульна контрольна робота (залік)	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	10	100
2	7	7	7	7	7	7	2	2	2		
T11	T12	T13	T14	T15	T16	T17	T18	T19	T20		
2	7	7	2	7	2	2	7	2	2		

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне оцінювання та самостійна робота II семестр										Модульна контрольна робота (іспит)	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	10	100
2	2	2	2	7	7	7	7	7	2		
T11	T12	T13	T14	T15	T16	T17	T18	T19	T20		
7	2	2	7	7	2	7	2	2	7		

T1, T2 ... T20 – теми модулів.

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
практичні (семінарські) заняття	10	50
самостійна робота	10	40
модульна контрольна робота	1	10
Разом		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульна контрольна робота проводиться у формі письмових відповідей на 10 запитань, кожне з яких оцінюється в 1 бал. Максимально можна отримати 10 балів.

Критерії оцінювання самостійної роботи

Упродовж семестру, в якому вивчається дисципліна, слухачі виконують самостійну роботу. Кожна виконана тема оцінюється у 4 бали. Загальна кількість балів не може перевищувати 40 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

100-бальна шкала (екзамен/залік)	Оцінка ECTS	Значення оцінки ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
					екзамен	залік
90-100/ 50-65	A	відмінно	Студент показав всебічні, системні та глибокі знання, передбачені програмою, а також: - засвоїв основну та додаткову літературу, що була рекомендована програмою; - виявив надзвичайні творчі здібності щодо розуміння, а також логічного, чіткого та стислого трактування навчального матеріалу; - засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни; - оволодів умінням правильно	Високий (творчий)	відмінно	зараховано

			використовувати отримані знання при розв'язанні практичних завдань			
82-89/ 42-49	B	Дуже добре	Студент виявив системні та дуже добрі знання навчального матеріалу. Він продемонстрував уміння виконувати практичні завдання, передбачені програмою, а також: - засвоїв літературу, рекомендовану програмою; - засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та їхнє значення для подальшої професійної діяльності; - при відповідях та у процесі вирішення практичних завдань допускаються несуттєві неточності	Достатній (конструктивно-варіативний)	добре	зараховано
74-81/ 39-41	C	добре	Студент виявив загалом добрі знання навчального матеріалу, а також: - засвоїв основну літературу, передбачену програмою; - продемонстрував системний характер знань з дисципліни; - має здатність до самостійного використання знань та їхнього поповнення у процесі наступної роботи та професійної діяльності; - при відповідях та у процесі вирішення практичних завдань допускається декількох помилок, які самостійно виправляє	достатній	добре	зараховано
64-73/ 34-38	D	задовільно	Студент продемонстрував: - знання основного навчального матеріалу, в обсязі, достатньому для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; - зміг виконати більшість теоретичних та практичних завдань, передбачених програмою; - ознайомився з основною літературою, що передбачена програмою дисципліни; - при відповідях та у процесі вирішення практичних завдань припускається значної кількості помилок, але має змогу виправити їх самостійно	Середній (репродуктивний)	задовільно	зараховано

60-63/ 30-33	E	достатньо	Студент засвоїв навчальний матеріал у мінімальному обсязі, якого достатньо для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності, а також: - виконав завдання передбачені програмою; - ознайомився з основною літературою, передбаченою програмою; - втім припускається значної кількості помилок під час відповіді на питання та у процесі вирішення практичних завдань, які він зміг виправити лише під керівництвом та за допомогою викладача		задовільно	зараховано
35-59/ 20-29	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання семестрового контролю	Студент має значні прогалини у знаннях основного навчального матеріалу, припускається принципових помилок під час виконання передбачених програмою завдань, але він може самостійно доопрацювати програмний матеріал та підготуватися до перескладання екзамену	Низький (рецептивно-продуктивний)	незадовільно	не зараховано
1-34/ 0-19	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням залікового кредиту	Студент не володіє значною частиною навчального матеріалу, припускається принципових помилок під час виконання більшості передбачених програмою завдань, не може самостійно засвоїти програмний матеріал, тому необхідне повторне вивчення відповідної дисципліни	відсутній	незадовільно	

6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекційні заняття, практичні заняття, пояснювально-ілюстративний, проблемно-пошуковий (метод проблемного викладу), розбір конкретних ситуацій, презентації-виступи, семінари-дискусії, консультації, мозковий штурм, самонавчання.

7. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1. Історія держави і право на території України.

Тема 1. Стародавні держави і право на території України (VII ст. до н. е. – VI ст. н. е.).

Скіфська держава: територія, організація влади, суспільний устрій і державний лад, соціальна структура населення, основні риси права.

Міста-держави Північного Надчорномор'я: грецька колонізація Північного Надчорномор'я, організація влади, соціальна структура населення, джерела та основні риси права. Боспорське царство. Зовнішня політика міст-держав Північного Надчорномор'я.

Західні, південні та східні слов'яни. Держава антів: територія, організація влади, суспільний устрій, соціальна структура населення, основні риси права. Передумови утворення держави у східних слов'ян.

Тема 2. Держава і право в Київській Русі. Галицько-Волинська держава.

Виникнення держави у східних слов'ян. Утворення Київської держави в II половині IX ст. Основні етапи розвитку Київської держави. Децентралізація влади. Розпад Київської держави: причини та наслідки.

Соціальна структура давньоруського суспільства. Правовий статус вільного населення: князі; бояри; духовенство; міщани, купці, ремісники. Правовий статус залежного населення: рядовичі, закупи, ізгої, холопи, челядь.

Органи державної влади Київської держави. Характерні риси ранньої монархії. Органи вищої влади Давньоруської держави. Великий князь київський: порядок обрання, повноваження. Боярська дума: компетенція, склад. Народне віче: повноваження, порядок скликання.

Місцеві органи влади. Удільні князі. Представники Великого князя на місцях.

Судова система Руської держави.

Збройні сили: княжа дружина, народне ополчення, наймані загони.

Роздроблення давньоруської держави на окремі князівства. Галицьке та Волинське князівства. Утворення Галицько-Волинського князівства та його історичне значення. Монголо-татарська навала і її наслідки. Загарбання Галичини Польщею та Волині Литвою.

Правове становище населення Галицько-Волинської держави.

Державний устрій. Судові органи.

Тема 3. Правова система Київській Русі

Джерела права Давньоруської держави. Поняття джерел права і їх класифікація. Звичаєве право - основне джерело права Давньоруської держави. Поняття договору та його види: міжнародні, міжкнязівські, князів із дружиною, князів із народом. Княжі устави та уроки. Юридичні грамоти. Рецепція норм візантійського права в систему права Давньоруської держави. «Руська Правда» - писане джерело права Давньоруської держави.

Основні риси давньоруського права. Право власності на землю. Зобов'язально-договірне право: види, форми договорів, способи забезпечення виконання договірних зобов'язань. Шлюбно-сімейне право: поняття родини і сім'ї. Порядок укладання шлюбу. Підстави до укладання та припинення шлюбу. Майнові та особисті права членів подружжя.

Спадкове право. Церковне право.

Кримінальне право. Поняття злочину, елементи складу злочину. Види злочинів. Поняття

та мета покарань. Види покарань.

Судочинство. Докази. Учасники та сторони судового процесу.

Тема 4. Литовсько-руська держава і право

Українські землі у складі Великого князівства Литовського. Поняття та види джерел права. Звичаєве право як джерело права Великого князівства Литовського. Литовські статuti 1529, 1566, 1588 років. Сеймові конституції. Церковне право.

Розвиток цивільного права. Поняття та види права власності. Речове і зобов'язальне право. Сімейне право. Право спадщини.

Розвиток кримінального права та процесу. Види злочинів і покарань. Порядок розгляду кримінальних справ у судах та виконання вироку.

Тема 5. Магдебурзьке право в Україні XIV - XIX ст.

Магдебурзьке право - міське право Європи, його виникнення і правова природа. Джерела магдебурзького права. Поширення міського права у Речі Посполитій і Великому князівстві Литовському. Магдебурзьке право у Гетьманщині. Магдебурзьке право у західноукраїнських містах.

Збірники магдебурзького права.

Тема 6. Козацька держава і право. Органи влади та управління Запорізької Січі

Передумови та причини виникнення українського козацтва. Запорізька Січ її організація та роль в історії України. Реєстрові козаки.

Система органів управління на Запоріжжі. Загальна військова рада – найвищий військовий, адміністративний і судовий орган. Курінно-кошовий устрій Січі. Повноваження кошового отамана й військової старшини.

Джерела права. Козацьке звичаєве право.

Судоустрій та порядок розгляду справ козацькими судами.

Тема 7. Становлення української державності в роки народно-визвольної війни 1648-1654 рр.

Політика Богдана Хмельницького. Основні етапи юридичного закріплення української національної державності під час революції. Зборівська та Білоцерківська угоди.

Приєднання України до Московії.

Суспільний лад. Зміни в суспільних відносинах. Ліквідація магнатського та шляхетського землеволодінь. Послаблення феодально-кріпосницької системи. Зміцнення старшинського землеволодінь.

Державний устрій. Знищення польської адміністративно-політичної системи управління. Формування Української держави. Органи центральної та місцевої влади та управління.

Військова Рада. Генеральний уряд на чолі з гетьманом. Полкові і сотенні уряди. Курінні і городові отамани. Магістрати і ратушні у містах.

Джерела права. Звичаєве козацьке право. Універсали гетьмана. Польсько-литовське законодавство.

Тема 8. Держава й право Кримського ханства

Правове становище Кримського улусу в складі Золотої Орди. Державний апарат Кримського улусу. Податкова та судова система. Розпад Золотої Орди.

Заснування Кримського ханства. Хан Хаджі I Герай. Становлення кримськотатарської державності. Організація державної влади в Кримському ханстві. Апарат управління, апарат примусу, фінансова і податкова системи. Військо кримського хана.

Форма правління та державного устрою феодального Кримського ханства. Система права Кримського ханства. Особливості права та судової системи Кримського ханства

Тема 9. Суспільно-політичний лад і правова система Гетьманщини (кінець XVII - 80-ті роки XVIII ст.).

Загальна характеристика періоду. Політичний і правовий розвиток козацько-гетьманської держави.

«Пакти й Конституція законів та вольностей війська Запорозького» Пилипа Орлика 1710 року.

Суспільний лад. Правовий статус військової старшини. Становище селян. Посилення залежності селян на межі XVII - XVIII ст. Царський указ 1783 року про остаточне закріпачення селянства Лівобережної і Слобідської України. Населення Південної України і закріпачення південноукраїнського селянства (1796 р.).

Державний лад. Адміністративно - політичне становище України у складі Росії. Обмеження автономії України. Малоросійський приказ (1663). Малоросійська колегія (1722 р.). Наказне гетьманство. Правління гетьманського уряду. Утворення Київської губернії. Запорізька (Нова) Січ. Відновлення гетьманства - 1750 р.

Полки, сотні, курені, слободи і села. Поділ міст. Полковники і полкові канцелярії. Курінні і городові отамани. Магістрати і ратуші. Судова реформа 1760-1763 рр. Посилення колонізаторської політики російського царизму. Розгром Запорізької Січі. Знищення автономії України.

Джерела права. Звичаї. Гетьманські універсали. «Статті», за які обирали гетьманів. Кодифікація права на Україні. «Права, по яким судиться малоросійський народ» 1743 р. Основні риси права. Право власності. Право зобов'язань. Право спадщини. Сімейно-шлюбне право. Інститут опіки. Кримінальне право. Поняття і види злочинів. Мета й система покарань. Основні риси судового процесу.

Тема 10. Суспільно-політичний устрій і право на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперії

Включення українських земель до складу Австрійської імперії. Утворення коронного краю Галичини. Революція 1848 р. та створення Головної Руської Ради у Львові. Створення Австро-Угорської монархії 1867 р.

Суспільний лад. Магнати, трудова шляхта. Кріпосні селяни. Скасування кріпосного права. Міське населення.

Державний устрій. Губернатор. Галицький становий сейм 1775 р. Окружні старости. Мандатори. Намісник. Крайовий президент. Повітові старости. Громадські управи. Судово-прокурорські органи. Крайові конституції для Галичини і Буковини 1850 р.

Органи самоврядування. Галицький і Буковинський крайові сейми, порядок формування, склад і компетенція. Крайовий виділ (комітет). Повітові, міські та сільські ради. Організація управління Львова і Чернівців за статутом 1870 р.

Джерела права. Імператорські патенти. Закони рейхсрату. Цивільний кодекс 1811 р. Цивільний процесуальний кодекс 1781 і 1825 рр. Кримінальний кодекс 1787, 1803 і 1852 рр. Кримінально-процесуальний кодекс 1768, 1853 і 1873 рр. Характеристика цивільного, кримінального і процесуального права.

Тема 11. Суспільно-політичний лад і право України на початку XX ст.

Революція 1905-1907 рр. Зміни в суспільних відносинах. Дворянство. Буржуазія. Робітники. Селянство. Столипінська аграрна реформа, її наслідки на Україні. Соціальна диференціація селян. Хутори й відруби. Переселення. Маніфест від 17 жовтня 1905 р. Зміни в центральному апараті самодержавної влади й самодержавного управління. Склад депутатів I і II Державних дум від українських губерній. Діяльність української думської громади в I і II думах. Третьочервневий переворот 1907 р. Депутати III Державної думи від українських губерній. Українське питання у III Державній думі. Вибори до IV Державної думи від українських губерній. Перехід царизму до терористичних форм правління. Чорносотенний терор. Режим виняткового стану і надзвичайної охорони. Положення про військово-польові суди (1906 р.). Посилення терору і національного гніту на Україні. Зміцнення поліцейських і жандармських органів самодержавства на Україні.

Розвиток права. Кримінальне уложення 1903 р. Контрреволюційний характер поточного законодавства. Посилення кримінальної відповідальності за участь у революційних подіях. Посилення охорони приватної власності.

I Світова війна. Загальна криза в країні. Мілітаризація державного апарату. Утворення особливих нарад. Лютнева революція 1917 р. та її розвиток на Україні. Повалення царської самодержавної влади 27 лютого 1917 р.

Тема 12. Відродження української державності в період 1917 – 1918.

Українська Центральна Рада

Утворення місцевих органів влади. Виникнення Української Центральної Ради. Проголошення автономії України. I Універсал 10 червня 1917р.

Перший український уряд - Генеральний секретаріат. II Універсал 3 липня 1917 р. Мала Рада. Центральна Рада - крайовий орган влади. III Універсал від 7 листопада 1917 р. IV Універсал від 9 (22) січня 1918 р.

Проголошення незалежності України. «Закон про національно-персональну автономію». Конституція Української Народної Республіки 1918р. Введення інституту президентства. Початок формування власної судової системи. Законодавча діяльність.

Тема 13. Держава і право в Україні в добу Гетьманату

(Українська держава гетьмана П. Скоропадського)

Ліквідація республіканського режиму на Україні 29 квітня 1918 р. Українська Держава. Інститут гетьманства. Грамота «До всього українського народу». «Законопроєкт тимчасовий державний устрій України». Створення збройних сил. Аграрне і робоче законодавство. «Проект загальних основ земельної реформи» (1918 р).

Тема 14. Держава і право Української Народної Республіки доби Директорії

Відродження УНР. Трудовий Конгрес. «Універсал Трудового Конгресу». «Закон про форму української влади». Директорія. Всеукраїнська Національна Рада. Конституція УНР 1920 р. «Проект Конституції основ державних законів» О. Ейхельмана. «Закон про тимчасове верховне правління та порядок законодавств в Українській Народній Республіці» і «Закон про Державну Народну Раду» від 12 листопада 1920 р. Аграрне і робоче законодавство. Воєнна диктатура.

Тема 15. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки (1918 - 1923 рр.).

Розпад Австро-Угорщини. Створення Української Національної Ради. Листопадовий чин. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Національна Рада. Президія Ради. Державний секретаріат. Приєднання Галичини і Західної Волині до складу Польщі. Причини падіння Західноукраїнської Народної Республіки.

Тема 16. Приєднання Західноукраїнських земель до складу УРСР.

Примусове приєднання західноукраїнських земель до складу іноземних держав. Створення і діяльність тимчасових органів народної влади. Народні збори Західної України та їх акти. Юридичне оформлення входження Закарпаття до складу УРСР.

Тема 17. Становлення національної державності на українських землях у міжвоєнний період і в роки Другої світової війни.

Проголошення незалежності Карпатської Русі та її державний лад. Створення Української Повстанської Армії, її боротьба за Українську самостійну державу.

Тема 18. Радянська державність в Україні (1917 - 1945 рр.).

Становлення радянської влади в Україні. Утворення Української РСР. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів. Надзвичайні органи влади. Конституція Української соціалістичної радянської республіки 1919 року. Створення основ радянського права в перші роки становлення влади.

Створення Союзу РСР та роль Радянської України у цьому процесі.

Перша кодифікація законодавства Радянської України. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. Земельний кодекс 1922 р. Кодекс законів про працю 1922 р. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР 1926 р. Кримінальні кодекси 1922 р. та 1927р. Кримінально – процесуальний кодекс 1922 та 1927 рр. Цивільно-процесуальний кодекс 1924 та 1929 рр. Виправно-трудова кодекс 1925р. Адміністративний кодекс УСРР 1927 р. Нереалізовані законодавчі проекти: Житловий, Кооперативний). Судова реформа 1922 р. Положення про судоустрій УСРР 1925 р.: зміст та значення.

Зміцнення сталінського тоталітарного режиму. Централізація влади й управління. Зрощення партійного і державного апарату. Конституційне та надзвичайне законодавство 30-х років. Конституція УСРР 1929 року. Конституція УРСР 1937 року – остаточне підпорядкування загальносоюзним органам. Посилення ролі карально-репресивних органів.

Тема 19. Радянська державність та право в Україні (1946 - 1991 рр.).

Післявоєнна відбудова в УРСР. Входження Кримської області до складу УРСР. Правові основи організації та діяльності органів державної влади УРСР. Конституція СРСР 1977 року. Прийняття Конституції УРСР 1978 року.

Тема 20. Національно-державне відродження України

Декларація про державний суверенітет України 24 серпня 1991 року та його схвалення 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням.

Причини і наслідки «Помаранчевої революції» 2004 року. Внесення змін до Конституції України у 2004 році. Джерела та характерні риси права.

Революція Гідності. Проведення реформ в умовах російського військового вторгнення.

Модуль 2. Теорії держави

Тема 21. Теорії походження держави і права

Суспільна влада у добу первісного ладу, її ознаки, структура, функції. Первісна і військова демократія. Суб'єкти влади в первісному суспільстві

Основні закономірності виникнення держави. Розпад первісного ладу, суспільний розподіл праці. Історичні умови виникнення держави.

Концепції походження держави. Теорії виникнення держави: теологічна, патріархальна, договірна, органічна, психологічна, насильства, іригаційна, економічна та інші.

Тема 22. Поняття та ознаки держави

Загальні ознаки держави. Ознаки соціальної влади. Ознаки державної влади. Нелегітимна влада. Узурпація влади.

Суверенітет держави. Основні ознаки суверенітету держави.

Право видавати закони; право формувати державні органи; право визначати свою символіку (герб, гімн, прапор); право мати власну грошову одиницю; право встановлювати і стягувати податки; право укладати міжнародні договори; право призначати своїх представників в інші держави (дипломатів, консулів) і міжнародні організації; право вступати в міждержавні союзи; право оголошувати війну і укладати мир.

Співвідношення суверенітету народу із суверенітетом держави. Основні права народу.

Співвідношення суверенітету нації із суверенітетом держави. Нація в етнічному та політичному значенні.

Тема 23. Типологія держав

Типологія держав: формаційний і цивілізаційний підходи.

Різні підходи до типології держав. Історичні типи держав.

Переваги й вади формаційного та цивілізаційного підходів. Первинні і вторинні цивілізації.

Проблема єдності сутності держави. Загально-соціальні, національні, релігійні аспекти сутності держави. Загальні закономірності та причини виникнення держави. Соціальні, економічні, політичні, психологічні, культурні, релігійні чинники.

Тема 24. Функції держави

Управлінське призначення держави. Вирішення відповідних завдань держави. Ознаки функцій держави. Класифікація функцій держави. Загальносоціальні функції. Функції захисту групових інтересів. Поділ функцій держави за її типом. Поділ функцій держави за ступенем соціальної значущості. За часом дії функції держави. Внутрішні функції. Зовнішні функції.

Тема 25. Форми держави

Поняття форми держави. Складові елементи форми держави: форма державного правління, форма державного устрою, державний політичний режим.

Форма державного правління як спосіб організації вищої державної влади. Основні форми правління: а) республіка (демократична, президентська, президентсько - парламентська, парламентська); б) монархія (абсолютна, парламентська, дуалістична, теократична, виборна) .

Форма державного устрою як спосіб поділу держави на певні складові частини і розподілу влади між нею та цими державами. Основні форми державного устрою: унітарна, федеративна, конфедерація, імперія.

Державний політичний режим як спосіб здійснення державної влади певними методами і способами. Основні види державних політичних режимів: демократичні (демократично-консервативні та ліберальні) і диктаторські (тоталітарні, авторитарні та військово-терористичні).

Тема 26. Механізм та апарат держави

Поняття влади, основні її ознаки і якості. Публічна влада як специфічна ознака держави. Визначення поняття державної влади.

Принцип розподілу влади і відповідна йому структура механізму держави.

Реалізація влади. Створення державного апарату як засобу реалізації державної влади. Склад державного апарату (механізму держави), його характерні риси. Поняття механізму держави. Державний механізм як система всіх державних організацій, що беруть участь у здійсненні завдань і функцій держави. Апарат держави як система всіх державних органів, наділених державно-владними повноваженнями.

Основні характерні ознаки і принципи організації та діяльності державного апарату: демократизм; законність; рівноправність громадян; суверенність; розподіл влад; соціальна справедливість; гуманізм; поєднання переконання і примусу; привселюдність, відкритість і врахування громадської думки. Структура державного механізму. Державний орган, поняття, властивості. Державні установи і державні організації. Посадові особи.

Тема 27. Правовий статус людини. Громадянське суспільство

Співвідношення понять людина, особа, громадянин. Види правових статусів людини. Види основних прав і свобод людини й громадянина. Основні обов'язки людини і громадянина. Міжнародні і національні гарантії прав і свобод людини й громадянина.

Поняття та ознаки громадянського суспільства. Основні напрямки формування громадянського суспільства і правової держави в Україні. Соціальна природа правової держави.

Тема 28. Правова держава

Поняття і ознаки правової держави. Співвідношення громадянського суспільства і правової держави. Соціальна природа правової держави. Принцип верховенства права. Принцип поділу влади. Принцип взаємної відповідальності особи і держави. Показники взаємовідносин особи і правової держави. Основні риси правової держави.

МОДУЛЬ 3. Теорія права

Тема 29. Поняття та сутність права

Юридичне право. Об'єктивне право. Суб'єктивне право. Основні ознаки права. Загальнообов'язковий характер права. Внутрішня форма права. Формальна визначеність права. Установлення права. Санкціонування права.

Структура права. Матеріальне право. Процесуальне право. Регулятивне право. Охоронне право. Публічне право. Приватне право

Тема 30. Основні концепції права

Основні концепції походження права. Теорія природного права. Історична школа права. Концепція позитивізму. Нормативістська теорія права. Марксистська теорія права. Соціологічна теорія права. Психологічна теорія права. Теорія інтегративної юриспруденції

Тема 31. Форма (джерела) права

Поняття форми права. Юридичне розуміння джерел права. Класифікація джерел права. Види форм права і їх характеристика.

Нормативний правовий акт. Поняття, характерні ознаки. Відмінність нормативних правових актів від індивідуальних юридичних актів (актів застосування права). Система нормативних правових актів. Поняття закону. Поняття конституції і конституційного закону. Підзаконні нормативні правові акти. Поняття, система, види. Система нормативних правових актів України. Класифікація нормативних актів: закони, укази, постанови, розпорядження, інструкції, вказівки, нормативні накази.

Правовий звичай. Поняття, ознаки. Умови визнання звичаю правовим звичаєм.

Правовий (судовий чи адміністративний) прецедент. Поняття, ознаки. Судова практика і створення прецедентного права. Судовий прецедент з точки зору режиму законності і правопорядку.

Нормативний договір. Поняття. Нормативний договір в міжнародному праві. Нормативний договір в національному праві.

Інші форми права. Право справедливості (Велика Британія, США).

Тема 32. Система права і система законодавства

Поняття системи права. Ознаки системи права. Єдність системи права. Узгодженість системи права. Диференціація (поділ) системи права. Об'єктивність системи права. Співвідношення поняття «система права» і поняття «правова система».

Структура системи права. Правова норма. Інститут права. Підгалузь права. Галузь права.

Тема 33. Правоутворення

Поняття, ознаки та фактори правотворчості. Характеристика правотворчості. Зміст і значення правотворчості. Ознаки правотворчості.

Основні фактори і методи правотворчості. Прийняття нормативного акта. Санкціонування суб'єктами правотворчості інших соціальних норм.

Функції правотворчості. Правотворчий процес. Стадії правотворчого процесу. Попереднє формування проекту нормативного акта.

Офіційне надання юридичної сили правовим нормам. Вимоги до створення проектів нормативних актів. Стадії офіційного проходження правового акта. Прийняття офіційного рішення щодо проекту акта. Опублікування нормативного акта.

Систематизація нормативно-правових актів. Основні форми систематизації.

Кодифікація. Характерні риси кодифікації. Види кодифікаційних актів. Види кодифікації.

Інкорпорація. Ознаки інкорпорації. Види інкорпорації.

Поняття консолідації. Мета консолідації. Ознаки консолідації.

Тема 34. Норми права

Поняття норми права. Ознаки і особливі риси норм права. Загальний характер правової норми. Правова норма як загальний, однаковий масштаб, єдина міра поведінки різних людей.

Специфічні ознаки правової норми, що відрізняють її від неправових соціальних норм.

Класифікація норм права. Регулятивні і правоохоронні норми права. Норми державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права. Норми-начала; норми-принципи; визначально-установчі норми. Зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі норми. Категоричні, диспозитивні, рекомендаційні, заохочувальні та інші норми.

Структура норм права. Гіпотеза, диспозиція, санкція. Співвідношення норм права і статті закону або іншого нормативного акта. Засоби викладу правових норм. Посилальний, бланкетний, казуальний виклад структурних елементів норм права.

Тема 35. Правовідносини та правосуб'єктність

Поняття правових відносин.

Правовідносини як вид суспільних відносин. Виникнення правовідносин на основі норм права.

Правове відношення. Юридичний зміст правовідносин. Суб'єктивне право і юридичний обов'язок.

Види правовідносин. Розподіл правовідносин. Регулятивні й охоронні. Відносні і абсолютні. Державно-правові, адміністративно - правові, кримінально-процесуальні. Прості і складні. Активні і пасивні. Договірні і управлінські.

Суб'єкти права, правових відносин. Поняття суб'єкта права як учасника правових відносин. Правосуб'єктність як особлива якість суб'єктів права. Елементи правосуб'єктності: правоздатність і дієздатність.

Види суб'єктів права: індивіди, організації та соціальні спільності. Індивідуальні суб'єкти права (люди, фізичні особи). Громадяни, обсяг їх правоздатності. Повна і неповна правоздатність громадян в залежності від віку, дієздатності, характеру суб'єктивних прав і обов'язків. Іноземці і особи без громадянства як суб'єкти права. Біпатриди та апатриди. Державні, громадські організації та об'єднання. Соціальні спільності: народ, нація, адміністративно-територіальні одиниці.

Об'єкт правовідносин. Поняття. Види об'єктів правовідносин.

Юридичні факти. Дії як юридичні факти: правомірні і неправомірні дії. Юридичні поступки. Протиправні дії. Юридичні акти. Правова презумпція.

Тема 36. Тлумачення норм права

Поняття і необхідність тлумачення права. Елементи тлумачення. З'ясування. Роз'яснення. Фактори тлумачення. Тлумачення індивідуального і загального правового регулювання.

Види тлумачення правових норм. Тлумачення за суб'єктами та за обсягом. Офіційне і неофіційне тлумачення. Нормативне (загальне) тлумачення. Аутентичне тлумачення. Легальне тлумачення. Відомче тлумачення. Казуальне тлумачення. Неофіційне тлумачення. Доктринальне (наукове) тлумачення. Систематизоване і несистематизоване тлумачення. Буденне тлумачення

Тлумачення за обсягом. Буквальне тлумачення. Обмежувальне тлумачення. Розширене тлумачення. Основні способи тлумачення: граматичний, логічний, систематичний, історико-політичний, телеологічний, спеціально-юридичний.

Тема 37. Правомірна поведінка і правопорушення

Поняття і види правової поведінки. Риси та ознаки. Поняття, риси і види правомірної поведінки. Добровільна і вимушена правомірна поведінка. Пристосовницька, конформістська, маргінальна правомірна поведінка. Юридичними ознаками правомірна поведінка.

Правовстановлююча правова поведінка. Правозмінююча правова поведінка. Правоприпиняюча правова поведінка.

Правопорушення: поняття і юридичні ознаки. Склад і види правопорушень. Психологічні ознаки правопорушення. Юридичні ознаки правопорушення. Зовнішня (об'єктивна) характеристика правопорушення.

Склад правопорушення. Об'єкт правопорушення Об'єктивна сторона правопорушення Суб'єкт правопорушення. Види правопорушень.

Тема 38. Юридична відповідальність

Юридична відповідальність: її природа, суть, поняття та види. Ретроспективна юридична відповідальність. Риси юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна та конституційна.

Загальні принципи юридичної відповідальності: законність; невідворотність і своєчасність відповідальності; недопустимість подвійності відповідальності за одне правопорушення; індивідуалізація, персоніфікація; регламентованість.

Мета юридичної відповідальності. Функції юридичної відповідальності. Підстави притягнення і звільнення від юридичної відповідальності.

Тема 39. Правосвідомість і правова культура

Правосвідомість: поняття і роль в суспільному житті. Структура правосвідомості.

Правова психологія. Правова ідеологія. Зміст правової психології. Види правосвідомості: буденна правосвідомість; професійна правосвідомість; наукова, теоретична правосвідомість індивідуальна і колективна правосвідомість.

Групова правосвідомість. Суспільна правосвідомість. Функції суспільної правосвідомості.

Поняття і загальна характеристика правової культури. Структура і функції правової культури.

Буденний рівень. Професійний рівень. Теоретичний (науковий). Функції виховання: поняття, форми, методи

Групова правосвідомість; суспільна правосвідомість. Суть суспільної правосвідомості виявляється в її функціях

Поняття і загальна характеристика правової культури

Структура і функції правової культури. Буденний рівень. Професійний рівень. Теоретичний (науковий) рівень.

Тема 40. Правові системи світу

Поняття правової системи. Структура правової системи. Функції правової системи. Класифікація правових систем

Романо-германська правова сім'я. Її особливості. Англо-американська правова сім'я Джерела мусульманського права.

Рівні правової системи. Критерії об'єднання, класифікації правових систем.

Поняття правових сімей. Види правових сімей.

Правові системи Далекого Сходу. Сім'я традиційного права

7.2. Структура навчальної дисципліни

№	Назва тем	Всього годин	З них:		Самостійна робота
			Лекції	Семінарські заняття	
	Модуль 1. Історія держави і права				
1.	Стародавні держави і право на території України (VII ст. до н. е. – VI ст. н. е.).		2		2
2.	Держава і право в Київській Русі. Галицько-Волинська держава.		2	2	2
3.	Правова система Київській Русі		2	2	2
4.	Литовсько-руська держава і право		2	2	2
5.	Магдебурзьке право в Україні XIV - XIX ст.		2	2	2
6.	Козацька держава і право. Органи влади та управління Запорізької Січі		2	2	2
7.	Становлення української державності в роки народно-визвольної війни 1648-1654 рр.		2		2
8.	Держава й право Кримського ханства		2		2
9.	Суспільно-політичний лад і правова система Гетьманщини		2	2	2
10.	Суспільно-політичний устрій і право на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперії		2		2
11.	Суспільно-політичний лад і право України на початку XX ст.		2		2
12.	Відродження української державності в період 1917 - 1918 рр. Українська Центральна Рада		2	2	2
13.	Держава і право в Україні в добу Гетьманату.		2	2	2
14.	Держава і право Української Народної Республіки доби Директорії		2		2
15.	Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки (1918 - 1923 рр.).		2	2	2
16.	Приєднання Західноукраїнських		2		2

	земель до складу УРСР.				
17.	Становлення національної державності на українських землях у міжвоєнний період і в роки Другої світової війни.		2		2
18.	Радянська державність в Україні (1917 - 1945 рр.).		2	2	2
19.	Радянська державність та право в Україні (1946 - 1991 рр.).		2		2
20.	Національно-державне відродження України		2		2
	Модуль 2. Теорія держави				
21.	Теорії походження держави і права		2		4
22.	Поняття та ознаки держави		2		4
23.	Типологія держав		2		4
24.	Функції держави		2		4
25.	Форми держави		2	2	4
26.	Механізм та апарат держави		2	2	4
27.	Правовий статус людини. Громадянське суспільство		2	2	4
28.	Правова держава		2	2	4
	Модуль 3. Теорія права				
29.	Поняття та сутність права		2	2	4
30.	Основні концепції права		2		4
31.	Форма (джерела) права		2	2	4
32.	Система права і система законодавства		2		4
33.	Правоутворення		2		4
34.	Норми права		2	2	4
35.	Правовідносини і правосуб'єктність		2	2	4
36.	Тлумачення норм права		2		4
37.	Правомірна поведінка і правопорушення		2	2	4
38.	Юридична відповідальність		2		4
39.	Правосвідомість і правова культура		2		4
40.	Правові системи світу		2	2	4
	Усього годин		80	40	120

7.3. Тематика семінарських завдань

Семінар № 1. Держава і право в Київській Русі. Галицько-Волинська держава

1. Зародження і етапи формування державності у східних слов'ян (VI - IX ст.).
2. Основні етапи розвитку і занепад Київської Русі. Теорії походження Київської Русі, їх оцінка та характеристика. Сучасна концепція виникнення держави на Русі.
3. Соціальний склад населення та його правове положення (кінець IX - початок XII ст.).
4. Організація влади та управління Руської держави (кінець IX - початок XII ст.).
5. Судова система Київської Русі.
6. Галицько-Волинська держава і право.

Семінар № 2. Правова система Київській Русі

1. «Руська Правда» - видатна пам'ятка давньоруського права.
2. Основні риси цивільного права за «Руською Правдою»
 - 2.1. Право власності. Суб'єкти та об'єкти права власності.
 - 2.2. Зобов'язальне право, зміст і форма договорів.
 - 2.3. Сімейне право.
 - 2.4. Право на спадкування.
3. Кримінально-правові норми давньоруського права.
4. Основні риси судового процесу в Київській Русі.

Семінар № 3. Литовсько-руська держава і право.

ПЛАН

1. Загальна характеристика джерел права. Джерела права Великого князівства Литовського. Кодифікація права
2. Основні риси права Великого князівства Литовського.
3. Литовські Статути
4. Судоустрій на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства.

Семінар № 4. Магдебурзьке право в Україні XIV - XIX ст.

1. Загальні риси магдебурзького права
2. Джерела магдебурзького права в Польщі і Литві
3. Права польсько-литовських міст, що користувалися магдебурзьким правом
4. Устрій міст Правобережної України
5. Магдебурзьке право в Лівобережній Україні (Гетьманщині).

Семінар № 5. Козацька держава і право. Органи влади та управління Запорізької Січі

ПЛАН

1. Органи влади та управління Запорізької Січі
2. Формування Української держави в ході національно-визвольної війни
 - 2.1 Адміністративно-територіальний поділ України. Органи влади та управління.
 - 2.2. Правове положення різних соціальних груп населення.
 - 2.3. Становлення судової системи.
 - 2.4. Становлення права в Українській козацько-гетьманській державі
3. Входження України до складу Московії. Юридичне оформлення приєднання України до Московії та його оцінка істориків та юристів.

Семінар № 6. Суспільно-політичний лад і право Гетьманщини

ПЛАН

1. Створення української національної держави. Переяславська угода (1654 р.)
2. Державний устрій
3. Конституція Пилипа Орлика 1710 р.
4. Кодифікація та основні риси права України-Гетьманщини. Суд і процес

Семінар № 7. Відродження української державності в період 1917 - 1921 рр.

ПЛАН

1. Передумови відродження української державності. Утворення Центральної Ради.
1. Державне будівництво в період діяльності Центральної Ради.
 1. Судова система
 1. Законотворча діяльність Центральної Ради. Конституція УНР від 29 квітня 1918 р., її структура, основні положення
 1. УНР після Брестського миру. Припинення діяльності Центральної Ради. Причини падіння та історичне значення.

Семінар № 8. Держава і право в Україні в добу Гетьманату. Українська Народна Республіка доби Директорії

1. Українська держава гетьмана П.Скоропадського.
 - 1.1. Передумови та юридичне оформлення гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р.
 - 1.2. Організація державної влади та управління гетьманської держави
 - 1.3. Судова та правоохоронна система

- 1.4. Законодавство Української Держави
- 1.5. Причини падіння гетьманату та історичне значення.
2. Українська Народна Республіка доби Директорії
 - 3.1. Встановлення влади Директорії
 - 3.2. Організація державної влади й територіальний устрій
 - 3.3. Судова система
 - 3.4. Законодавство Директорії
 - 3.5. Причини падіння «другої» Української Народної Республіки та історичне значення.

Семінар № 9. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки (1918 - 1923 рр.).

ПЛАН

1. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки (1918 - 1923 рр.).
2. Примусове включення західноукраїнських земель до складу іноземних держав
 - 2.1. Соціально-політичне становище Галичини в складі Польщі.
 - 2.2. Соціально-політичне становище Північної Буковини у складі Румунії.
 - 2.3. Соціально-політичне становище Закарпаття в складі Чехословаччини.
3. Спроби відродження української національної держави
 - 3.1. Проголошення незалежності Карпатської України та її падіння.
 - 3.2. Спроба відновлення Української держави у Львові 30 червня 1941 р.
4. Юридичне оформлення приєднання Західної України до СРСР-УРСР.
 - 4.1. Створення тимчасових органів влади
 - 4.2. Державно-правові акти Народних Зборів Західної України
 - 4.3. Державне будівництво в західних областях УРСР.
5. Юридичне оформлення входження Закарпаття до складу СРСР-УРСР. Особливості радянзації Закарпаття.

Семінар № 10. Радянська державність в Україні (1917 - 1941 рр.).

1. Утворення Української РСР.
2. Основи радянського права в УСРР
3. Створення Союзу РСР та роль Радянської України у цьому процесі.
4. Кодифікація законодавства Радянської України: причини, основні етапи та наслідки.
5. Державно-правове будівництво у 1930-1940 рр.
6. Централізація влади та управління
7. Конституційне та надзвичайне законодавство 30-х рр.
8. Посилення ролі карально-репресивних органів.

Семінар № 11. Форми держави

1. Поняття форми держави та її структура.

2. Форма державного правління.
3. Форма державного устрою.
4. Державний політичний режим.
5. Складові елементи форми держави.
6. Характеристика основних форм правління.
7. Характеристика основних форм державного устрою.
8. Характеристика основних видів державних політичних режимів.

Питання для обговорення:

1. З яких елементів складається поняття «форма держави»?
2. Які ознаки монархії і республіки Ви знаєте?
3. Які прості та складні державні утворення Ви знаєте?
4. Які форми міждержавних утворень Ви знаєте?
5. Чим відрізняється демократичний режим від антидемократичного режиму?
6. Дайте характеристику форми Української держави.

Семінар № 12. Механізм та апарат держави

1. Механізм держави, ознаки, структура
2. Державний апарат як центральний елемент механізму держави
3. Поділ влади як принцип організації і діяльності державного апарату
4. Система «стримувань і противаг» як умова реалізації принципу поділу влади
5. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої, судової влади та їх функції
6. Місцеві державні органи і органи місцевого самоврядування
7. Державна служба.

Питання для обговорення:

1. Що слід розуміти під механізмом держави?
2. Яка структура механізму держави?
3. Які види органів держави Ви знаєте?
4. Що таке апарат держави?
5. Як співвідносяться між собою поняття «механізм держави» та «апарат держави»?
6. Які основні принципи організації та функціонування апарату держави Ви знаєте?
7. Як Ви розумієте поняття «поділ влади».

Семінар № 13. Правовий статус людини. Громадянське суспільство

1. Поняття, ознаки і структура громадянського суспільства
2. Взаємодія громадянського суспільства і держави
3. Політична система громадянського суспільства і місце в ній держави
4. Політичні партії в політичній системі громадянського суспільства та їх правовий статус

Семінар № 14. Правова держава

1. Концепція правової держави: історія виникнення та розвитку
2. Поняття і ознаки правової держави
3. Поняття і ознаки соціальної держави
4. Шляхи формування соціальної, правової держави в Україні

Питання для обговорення:

1. Які принципи і основні ознаки правової держави Ви знаєте?
2. Що означає принципи «верховенство права» і «верховенство закону»?
3. В чому полягає взаємна відповідальність держави і особи?
4. Які шляхи формування правової держави в Україні Ви бачите?

Семінар № 15. Поняття та сутність права

1. Поняття та основні ознаки права
2. Сутність права.
3. Структура права.
 - 3.1. Об'єктивне та суб'єктивне право.
 - 3.2. Матеріальне право. Процесуальне право.
 - 3.3. Регулятивне та охоронне право
 - 3.4. Публічне право. Приватне право.

Питання для обговорення:

1. Які основні ознаки права Ви знаєте?
2. В чому полягає соціальне призначення права?
3. Що таке сутність права?
4. Які функції права Ви знаєте?
5. Роль права у розвитку сучасного суспільства.

Семінар № 16. Форма (джерела) права

1. Нормативний правовий акт: поняття, характерні ознаки.
2. Відмінність нормативних правових актів від індивідуальних юридичних актів (актів застосування права).
3. Система нормативних правових актів.
4. Поняття закону. Підзаконні нормативні правові акти.
5. Класифікація нормативних актів.
6. Правовий звичай.
7. Правовий (судовий чи адміністративний) прецедент.

Питання для обговорення:

1. Які стадії законодавчого процесу Ви знаєте?
2. Хто має право законодавчої ініціативи в Україні?
3. Що таке джерело (форма) права?

4. Які види джерел права Ви знаєте?
5. Що є основним джерелом права України?
6. Які види підзаконних нормативно-правових актів Ви знаєте?
7. Які види соціальних норм Ви знаєте?
8. Чим відрізняється норма права від норми моралі?
9. З яких елементів складається структура норми права.
10. Що таке правовий звичай?
11. Дайте визначення правовому прецеденту.

Семінар № 17. Норми права.

1. Поняття та ознаки норми права.
2. Класифікація норм права.
3. Структура норм права.

Питання для обговорення:

1. Особливі риси норм права.
2. Загальний характер правової норми.
3. Специфічні ознаки правової норми, що відрізняють її від неправових соціальних норм.
4. Регулятивні і правоохоронні норми права.
5. Норми державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права.
6. Зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі норми.
7. Категоричні, диспозитивні, рекомендаційні, заохочувальні та інші норми.
8. Структура норм права: гіпотеза, диспозиція, санкція.
9. Співвідношення норм права і статті закону або іншого нормативного акта.
10. Засоби викладу правових норм.
11. Посилальний, бланкетний, казуальний виклад структурних елементів норм права.

Семінар № 18. Правовідносини і правосуб'єктність

1. Правовідносини як вид суспільних відносин. Поняття та ознаки правовідносин.
2. Структура (склад) правовідносин. Суб'єкти, об'єкти та зміст правовідносин. Класифікація правовідносин.
3. Поняття правосуб'єктності. Поняття правоздатності та дієздатності.
4. Поняття та види юридичних фактів. Поняття презумпції.

Питання для обговорення:

1. Хто може бути суб'єктом правовідносин?
2. Як Ви розумієте поняття «правосуб'єктність» та її елементи?
3. Які види об'єктів правовідносин Ви знаєте?
4. В чому полягає юридичний зміст правовідносин?
5. Що таке юридичні факти?

Семінар № 19. Правомірна поведінка, правопорушення. Юридична відповідальність

1. Поняття, ознаки і види правової і правомірної поведінки.
2. Правопорушення: поняття і юридичні ознаки.
3. Склад, види й ознаки правопорушень.
4. Юридична відповідальність: поняття та види.
5. Функції юридичної відповідальності.
6. Підстави притягнення і звільнення від юридичної відповідальності.

Питання для обговорення:

1. Назвіть види правомірної поведінки, розкрийте їх суть та наведіть приклади.
2. Назвіть елементи складу правопорушення.
3. Назвіть і розкрийте ознаки суб'єкта правопорушення.
4. Визначте форми вини.
5. Дайте класифікацію видів правопорушень.
6. Дайте визначення юридичної відповідальності та розкрийте її ознаки.
7. Які принципи юридичної відповідальності ви знаєте?
8. Як ви розумієте принцип своєчасності юридичної відповідальності?
9. Назвіть види юридичної відповідальності за галузевою ознакою.
10. Дайте визначення і назвіть ознаки державно – правового примусу.

Семінар № 20. Правові системи світу

1. Поняття правової системи та її структура.
2. Класифікація правових систем
3. Романо-германська правова сім'я. Її особливості.
4. Англо-американська правова сім'я
5. Сім'я мусульманського права.
6. Правові системи Далекого Сходу.
7. Сім 'я традиційного права

Питання для обговорення:

1. Визначте головні елементи структури правової системи та дайте їм характеристику.
2. Проаналізуйте співвідношення систем: правової та соціальної.
3. Як співвідносяться поняття “типологія” та “типологізація”?
4. На основі подібності в яких елементах можна робити об'єднання правових систем в один тип.
5. Визначте способи застосування правової доктрини як джерела права у юридичній практиці.
6. Назвіть основні ознаки романо-германського типу правових систем.
7. Назвіть основні ознаки релігійного та традиційного типу правових систем.
8. Визначте особливості китайського права.
9. Дайте характеристику основних джерел індуського права.
10. Охарактеризуйте систему джерел права сучасної України.

7.4. Самостійна робота

Вивчення навчального курсу «Теорія держави і права» складається з активної участі слухачів на лекціях, практичних заняттях, а також їх самостійної та індивідуальної роботи.

Метою самостійної роботи слухачів є засвоєння системи знань, набуття вмінь і навичок для наступного застосування їх у практичній діяльності. Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від навчальних занять час.

Основними формами самостійної роботи в процесі вивчення курсу дисципліни «Теорія держави і права» є:

- уважне слухання і конспектування лекцій;
- робота над конспектами лекцій, планами практичних занять;
- вивчення навчального матеріалу з підручників, навчальних посібників, робота з нормативно-правовими джерелами;
- робота із каталогами бібліотек з метою пошуку необхідної інформації;
- опрацювання матеріалу за першоджерелами, науковою і спеціальною літературою;
- конспектування самостійно вивченого матеріалу, підготовка доповідей, рефератів;
- активна участь у практичних заняттях, наукових гуртках, наукових конференціях.

Заняття № 1. Теорії походження держави і права

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *держава, держава соціально-демократичної орієнтації, тип держави, функції держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави*.

Завдання 2. Назвати та охарактеризувати основні теорії походження держави.

Завдання 3. Заповнити таблицю

	Назва концепції походження держави	переваги	недоліки
.	Теологічна		
	...		

Заняття № 2. Форми держави

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *форма держави, державне правління, державний устрій, державний режим, монархія, республіка, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, співдружність демократія*.

Завдання 2. Відповісти на питання для самоконтролю

1. З яких елементів складається поняття «форма держави»?
2. Які ознаки монархії і республіки Ви знаєте?
3. Які прості та складні державні утворення Ви знаєте?

4. Які форми міждержавних утворень Ви знаєте?
5. Чим відрізняється демократичний режим від антидемократичного режиму?
6. Дайте характеристику форми Української держави.

Завдання 3. Скласти **схему форми держави** та її структурні елементи.

Заняття № 3. Механізм та апарат держави

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *механізм держави, апарат держави, орган держави, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, місцеве самоврядування*.

Завдання 2. Назвати та охарактеризувати принципи організації та функціонування апарату держави.

Завдання 3. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під механізмом держави?
2. Яка структура механізму держави?
3. Які види органів держави Ви знаєте?
4. Що таке апарат держави?
5. Як співвідносяться між собою поняття «механізм держави» та «апарат держави»?
6. Які основні принципи організації та функціонування апарату держави Ви знаєте?
7. Як Ви розумієте поняття «поділ влади».

Завдання 4. Скласти **схему** державних органів України.

Заняття № 4. Правовий статус людини. Громадянське суспільство

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *громадянські і негромадянські суспільства, відкриті й невідкриті суспільства (за визначенням Карла Поппера), патріархальні аграрні, тоталітарні, олігархічні, криміналізовані суспільства*,

Завдання 2. Назвати ознаки, структуру та функції громадянського суспільства

Завдання 3. Підготувати **коротке есе** «Чи можливе ефективне функціонування громадянського суспільства в Україні?»

Заняття № 5. Правова держава

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *правова держава, принципи правової держави, держава соціальної демократії*.

Завдання 2. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Які принципи і основні ознаки правової держави Ви знаєте?
2. Що означає принципи «верховенство права» і «верховенство закону»?
3. В чому полягає взаємна відповідальність держави і особи?
4. Які шляхи формування правової держави в Україні Ви бачите?

Завдання 3. Скласти схему основних ознак правової держави.

Завдання 4. Назвати та охарактеризувати принципи правової держави, які закріплені Конституцією України.

Заняття № 6. Поняття та сутність права

Завдання 1. Робота над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *право, об'єктивне право, суб'єктивне право, принципи права, функції права, зміст права.*

Завдання 2. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Які основні ознаки права Ви знаєте?
2. В чому полягає соціальне призначення права?
3. Що таке сутність права?
4. Які функції права Ви знаєте?
5. Роль права у розвитку сучасного суспільства.

Завдання 3. Назвати та охарактеризувати основні теорії праворозуміння.

Завдання 4. Скласти схему основних функцій права.

Заняття № 7. Форма (джерело права)

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *правотворчість, правотворчий процес, законодавчий процес, джерело (форма) права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт, закон, підзаконний акт.*

Завдання 2. Назвати та охарактеризувати види нормативно-правових актів.

Завдання 3. Скласти **схему стадій законодавчого процесу** в Україні.

Завдання 4. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Які стадії законодавчого процесу Ви знаєте?
2. Хто має право законодавчої ініціативи в Україні?
3. Що таке джерело (форма) права?
4. Які види джерел права Ви знаєте?
5. Що є основним джерелом права України?
6. Які види підзаконних нормативно-правових актів Ви знаєте?
7. Які види соціальних норм Ви знаєте?
8. Чим відрізняється норма права від норми моралі?
9. З яких елементів складається структура норми права.
10. Що таке правовий звичай?
11. Дайте визначення правовому прецеденту.

Заняття № 8. Норми права.

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *соціальна норма, норми моралі, корпоративні норми, звичай, традиції, економічні норми, політичні норми, релігійні норми, норма права, структура норми права, гіпотеза, диспозиція, санкція.*

Завдання 2. Проаналізувати **структуру норм права** (виділити *гіпотезу, диспозицію і санкцію*) на прикладі трьох статей із різних розділів *Особливої частини** Кримінального кодексу України (* Особлива частина починається зі статті 109. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>)

Завдання 3. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Особливі риси норм права.
2. Загальний характер правової норми.
3. Специфічні ознаки правової норми, що відрізняють її від неправових соціальних норм.
4. Регулятивні і правоохоронні норми права.
5. Норми державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права.
6. Зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі норми.
7. Категоричні, диспозитивні, рекомендаційні, заохочувальні та інші норми.
8. Структура норм права: гіпотеза, диспозиція, санкція.
9. Співвідношення норм права і статті закону або іншого нормативного акта.
10. Засоби викладу правових норм.
11. Посилальний, бланкетний, казуальний виклад структурних елементів норм права.

Заняття № 9. Правовідносини і правосуб'єктність

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *предмет правового регулювання, метод правового регулювання, правові відносини, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, суб'єкт право-відносин, об'єкт правовідносин, юридичні факти.*

Завдання 2. Юридичний зміст і види правовідносин.

Завдання 3. Скласти схему видів суб'єктів та об'єктів правовідносин.

Заняття № 10. Правомірна поведінка і правопорушення. Юридична відповідальність

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *правомірна поведінка, правопорушення, злочин, проступок, склад правопорушення, об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, вина, умисел, необережність.*

Завдання 2. Назвати та охарактеризувати види правомірної поведінки.

Завдання 3. Скласти схему складу правопорушення.

Завдання 4. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Назвіть види правомірної поведінки, розкрийте їх суть та наведіть приклади.
2. Назвіть елементи складу правопорушення.
3. Назвіть і розкрийте ознаки суб'єкта правопорушення.
4. Визначте форми вини.
5. Дайте класифікацію видів правопорушень.

Завдання 5. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та категорій теорії держави і права. Розтлумачити зміст наступних понять та категорій: *юридична відповідальність, підстави юридичної відповідальності*.

Завдання 6. Скласти схему видів юридичної відповідальності.

Завдання 7. Відповісти на питання для самоконтролю

1. Дайте визначення юридичної відповідальності та розкрийте її ознаки.
2. Які принципи юридичної відповідальності ви знаєте?
3. Як ви розумієте принцип своєчасності юридичної відповідальності?
4. Назвіть види юридичної відповідальності за галузевою ознакою.
5. Дайте визначення і назвіть ознаки державно – правового примусу.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Теорія держави і прав: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., випр. і допов. / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. – Київ: Юрінком Інтер, 2019.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. – 568 с.
3. Теорія держави і права: підручник / За ред. О.Ф.Скакун. – К.: Алерта, 2014. – 528 с.
4. Теорія держави і права : підручник / [О.М.Бандурка, О.М.Головко, О.С.Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.М.Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-твнутр. справ. –Харків, 2018. –416 с.
(http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=y)
5. Теорія держави і прав: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., випр. і допов. / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. – Київ: Юрінком Інтер, 2019.
6. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахів-ців з інформ. безпеки / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. - К.: Кондор, 2016. – 332 с.
7. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І Козюбри. К.: Ваїте, 2015.
(<https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>)
8. Історія держави і права України: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. – К.: Юрінком Інтер, 2019. – 700 с.
9. Загальна теорія держави і права. Підручник / Кельман М.С. – К.: Кондор, 2006. - 716 с.
(https://chtyvo.org.ua/authors/Kelman_MS/Zahalna_teoria_derzhavy_i_prava/)

Допоміжна література

Для модуля 1: Історія держави і права України

1. Історія держави і права України: навчальний посібник / Терлюк І.Я. – К.: Кондор, 2018. – 772 с.
2. Історія держави і права України: навчальний посібник / Шигаль Д. А. - Харків: «Право», 2018. – 252 с.
3. Історія держави і права України: курс лекцій / Щербатюк В.М., Захарченко П.П. – К.: Фенікс, 2018. – 496 с.
4. Бойко І. Й. Держава і право Гетьманщини. – Л., 2010.
5. Винар Любомир. Козацька Україна: Вибрані пр. – К.; Л.; НьюЙорк; Париж, 2003.
6. Єрмолаєв В. М., Козаченко А. І. Органи влади і управління Української держави (друга половина XVII–XVIII ст.) – Х., 2002.
7. Іванов В. М. Історія держави і права України: Навч. посіб. – К., 2013.
8. Іванов В. М. Практикум з історії держави і права України: Навч. посіб. – К., 2014.

9. Історія держави і права України: Акад. курс: У 2 т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К., 2000. – Т. I. – С. 5–71.
10. Історія держави і права України: Курс лекцій / За ред. В. Г. Гончаренка. – К., 2006.
11. Історія держави і права України: Навч. посіб. / За ред. А. С. Чайковського. – К., 2000.
12. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. — К.: Атіка, 2016. — 944 с.
13. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс та ін. – К., 2010.
14. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб.: У 2 т. / За ред. В. Д. Гончаренка. – К., 2007. – Т. I.

Для модуля 2 і 3: Теорія держави і права

1. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред.: М. В. Цвік, О. В. Петришин, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Х. : Право, 2011. - 584 с.
2. Копейчиков В.В. та інші. Теорія держави і права. Учбовий посібник. - К., 2008.
3. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. К.: Атіка, 2005.
4. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. – 3-тє вид. – Х. : Одиссей, 2012. – 432 с.
5. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія.-К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, - 2002. - С. 53 -55.
6. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): Монографія / За ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: «Видавництво Фенікс», 2007. – 182 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник для підготовки до державного іспиту / А.М. Кучук [та ін.]; керів. авт. кол. І.А. Сердюк ; рец.: С.Д. Гусарєв, Ю.А. Ведерніков; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012 . – 207 с.
8. Теорія держави і права: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Х.: Право, 2014. - 366 с.
9. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015 . – 468 с.
10. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс та ін. – К., 2010. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І.М. Теорія держави і права: підручник/ за заг. ред. д.ю.н., проф. М.С.Кельмана. Тернопіль, 2018.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

<https://zakon.rada.gov.ua/> - сайт Верховної Ради
<https://www.kmu.gov.ua/npasearch> - Пошук нормативно-правових актів на Урядовому порталі
[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21All=%3C.%3EU=%D0%A50\\$%3C.%3E&S21FMT=fullwebr&Z21ID=](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21All=%3C.%3EU=%D0%A50$%3C.%3E&S21FMT=fullwebr&Z21ID=) -

База даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із «Загальної теорії держави і права»

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21All=%3C.%3EU=%D0%A52$%3C.%3E&S21FMT=fullwebr&Z21ID=)

[bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=EC
&P21DBN=EC&S21All=%3C.%3EU=%D0%A52\\$%3C.%3E&S21FMT=fullwebr&Z21ID=](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21All=%3C.%3EU=%D0%A52$%3C.%3E&S21FMT=fullwebr&Z21ID=) -

База даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з «Історії держави і права»